

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Вищого навчального закладу
Укоопспілки «Полтавський
університет економіки і торгівлі»
08 липня 2017 року №152-Н
Форма №П-4.04

ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»

Інститут економіки, управління та інформаційних технологій
Форма навчання: заочна
Кафедра управління персоналом, економіки праці та економічної теорії

Допускається до захисту
Завідувач кафедри
_____ Т. А. Костишина
« ___ » _____ 2019 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
на тему
«Розвиток об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації
та реформування місцевого самоврядування в Україні»

зі спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування
освітня програма «Міське самоврядування»
ступеня магістра

Виконавець роботи

Клочко Сергій Олегович « ___ » _____ 2019 р.

Науковий керівник

к.е.н., доц. Шаповалов Віталій Олегович « ___ » _____ 2019 р.

ПОЛТАВА – 2019

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ	Помилка! Закладку не визначено.
1.1. Концептуальні підходи сутності категорії «територіальна громада»	Помилка! Закладку не визначено.
1.2. Територіальна громада як первинний суб'єкт місцевого самоврядування	Помилка! Закладку не визначено.
1.3. Сутність децентралізації та її вплив на розвиток територіальної громади	Помилка! Закладку не визначено.
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ В УМОВАХ РЕФОРМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	Помилка! Закладку не визначено.
2.1. Реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні	Помилка! Закладку не визначено.
2.2. Результати та досягнення адміністративно-територіальної реформи в Україні	Помилка! Закладку не визначено.
2.3 Фінансове забезпечення розвитку громад в процесі територіальної реформи	Помилка! Закладку не визначено.
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВ'ЯЗАННЯ.....	Помилка! Закладку не визначено.
3.1. Проблемні аспекти реалізації реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади	Помилка! Закладку не визначено.
3.2. Механізм стратегічного планування територіальної громади на умовах сталого розвитку.....	Помилка! Закладку не визначено.
3.3. Етапи та механізм залучення громадськості до розробки стратегії територіального розвитку.....	Помилка! Закладку не визначено.
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	7
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	14

ДОДАТКИ..... Помилка! Закладку не визначено.

ВСТУП

Актуальність теми. Розбудова соціальної, правової, демократичної держави в умовах децентралізації та проведення конституційної реформи в Україні зумовлює відповідні процеси розбудови інституту місцевого самоврядування, первинним суб'єктом якого виступає територіальна громада. Природно, що територіальна громада відіграє провідну роль у системі життєзабезпечення людини і суспільства в цілому, адже переважну більшість своїх суспільних потреб людина задовольняє на рівні села, селища і міста, де вона безпосередньо народжується й живе, створює сім'ю, працює й відпочиває.

Розвиток України на сучасному етапі характеризується зміщенням акцентів в сфері державного регулювання територіального розвитку в напрямку адміністративної та фінансової децентралізації та супроводжується передачею повноважень і ресурсів на місцевий рівень. Основною метою таких реформ виступає формування організаційно-економічних засад розвитку територіальних громад в Україні на основі ефективного використання їх фінансово-економічного потенціалу. Зазначене підвищує відповідальність органів місцевого самоврядування за раціональне використання ендogenous потенціалу громади, ефективність організації життєдіяльності її мешканців та залучення незадіяних джерел розвитку території. Виконання цих завдань вимагає наукового обґрунтування шляхів територіальних громад на принципах інклюзивного зростання та забезпечення їх спроможності, що має відповідати пріоритетам реалізації сучасних реформ в Україні.

На сьогоднішній день особливістю реалізації децентралізації в Україні є те, що одночасно відбувається реформування інституту місцевого самоврядування, адміністративно-територіального устрою та державної регіональної політики. При цьому слід зауважити, що вирішальну роль в процесі посилення децентралізації в Україні відіграє адміністративно- територіальна реформа, оскільки дана реформа покликана забезпечити формування фінансово спроможних громад, здатних задовольняти не лише мінімальні соціальні

потреби населення, а й забезпечувати комплексний та системний розвиток територій, посилити рівень фінансової самостійності місцевої влади в межах забезпечення власних повноважень, сприяти збалансуванню загальнодержавних інтересів з інтересами територіальних громад, стимулювати підприємницьку діяльність тощо. Зважаючи на вище сказане обрана тема дипломної роботи «Розвиток об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації та реформування місцевого самоврядування в Україні» є актуальною на сучасному етапі системних реформ.

У науковій літературі дослідженню проблем місцевого самоврядування, у тому числі з'ясуванню ролі держави у сфері місцевого розвитку, присвячено праці М. Баймуратова, О. Батанова, В. Бесчастного, В. Борденюка, І. Бутка, П. Ворони, П. Гураль, С. Газарян, Є. Глухачова, Р. Давидова, І. Дегтярьової, І. Дробота, І. Дробуш, В. Кампо, Н. Камінської, А. Коваленка, М. Корнієнка, В. Кравченка, В. Куйбіди, Ю. Куца, І. Лопушинського, О. Лиски, В. Мамонової, Ю. Молодожен, М. Орзіха, Г. Падалка, О. Пастернак, Р. Плюща, В. Погорілка, М. Пухтинського, О. Слобожана, Ю. Тодики, О. Фрицького, В. Шаповала та інших дослідників.

Метою дипломної роботи є теоретичне узагальнення та знаходження конструктивних підходів щодо подальшого розвитку територіальних громад в умовах децентралізації та реформування місцевого самоврядування в Україні.

Для досягнення поставленої мети у роботі поставлено та виконано **наступні завдання:**

- досліджено концептуальні підходи сутності категорії «територіальна громада»;
- розглянуто територіальну громаду як первинного суб'єкта місцевого самоврядування;
- розкрито сутність децентралізації та її вплив на розвиток територіальної громади;
- проаналізовано хід реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні;

- досліджено результати та досягнення адміністративно-територіальної реформи в Україні;
- здійснено оцінку фінансового забезпечення розвитку громад в процесі територіальної реформи;
- визначено проблемні аспекти реалізації реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади;
- досліджено механізм стратегічного планування територіальної громади на умовах сталого розвитку;
- розкрито етапи та механізм залучення громадськості до розробки стратегії територіального розвитку.

Об'єктом дипломної роботи є територіальна громада як первинний суб'єкт місцевого самоврядування. **Предметом дослідження** є розвиток об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації та реформування місцевого самоврядування в Україні.

Методи дослідження. У процесі написання дипломної роботи була використана система загальнонаукових і спеціальних методів і прийомів дослідження. Діалектичний метод дозволив всебічно розглянути територіальні громади, визначити їхню сутність, роль у державі та суспільстві. Формально-логічний метод дозволив вирішити питання удосконалення регулювання розвитку територіальних громад в Україні, а також сформулювати пропозиції щодо напрямів практичної реалізації їхнього потенціалу. Методи аналізу та синтезу дозволили визначити особливості формування та реалізації процесу реформування територіальних громад. Метод узагальнення дав можливість узагальнити зарубіжний досвід щодо розвитку територіальних громад. Методи індукції, дедукції, моделювання використано для побудови та обґрунтування стратегії розвитку територіальних громад.

Інформаційна база дослідження. Теоретичну основу дипломної роботи склали фундаментальні положення теорії державного управління, дослідження вітчизняних і зарубіжних учених. Нормативну основу дисертаційної роботи складають закони України, укази та розпорядження Президента України,

постанови Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, нормативні акти органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування України тощо. Емпіричну базу дослідження становлять дані соціологічних опитувань, статистичні матеріали державних та громадських інституцій.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дипломна робота виконана відповідно до плану наукових досліджень кафедри управління персоналом, економіки праці та економічної теорії ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» за темою «Формування інституціонального середовища соціально-економічних систем» (номер державної реєстрації 0112U007768), у якій автор здійснив оцінку сучасного стану адміністративно-територіальної реформи в Україні та виокремив шляхи подальшого розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації. Результати дослідження дипломної роботи можуть бути використанні у навчальному процесі при викладанні наступних навчальних дисциплін: «Місьцеве самоврядування в зарубіжних країнах», «Система місцевого самоврядування в Україні»; «Планування розвитку територіальної громади».

Обсяг і структура роботи: дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел та 4 додатків. Загальний обсяг роботи складає 113 сторінок. Основний обсяг роботи становить 92 сторінки і містить 17 рисунків та 3 таблиці. Список використаних джерел – 87 найменувань.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

У дипломній роботі на здобуття ступеня магістра зі спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування освітня програма «Місьцеве самоврядування» на тему «Розвиток об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації та реформування місцевого самоврядування в Україні» здійснено теоретичні узагальнення та запропоновано підходи до вирішення актуального завдання щодо подальшого розвитку об'єднаних територіальних громад на новому етапі реформування системи місцевого самоврядування в Україні. За результатами дослідження сформульовано наступні висновки.

1. Територіальна громада — це первинний суб'єкт місцевого самоврядування, що складається з фізичних осіб, які постійно мешкають, працюють на території села (або добровільного об'єднання в спільну громаду кількох сіл), селища або міста, безпосередньо або через сформовані ними муніципальні структури вирішують питання місцевого значення та пов'язані індивідуально-територіальними зв'язками системного характеру. Територіальні громади мають якості первинного суб'єкта влади та управління на місцевому рівні. При цьому провідним фактором у проблемі формування правового статусу територіальних громад є їх роль у формуванні всієї системи органів публічної влади — від вищих до місцевих. Територіальна громада як первинний системоутворювальний елемент місцевого самоврядування насамперед є «природною» корпоративною одиницею, автономність якої виходить не з державної влади, а з суверенітету народу. Держава лише визнає її діяльність, що реалізується жителями — членами територіальних громад як їхня природна соціальна претензія в односторонньому порядку незалежно від ступеня правового припущення. Держава за допомогою правових засобів лише впорядковує самоврядну активність місцевого населення, не встановлюючи її. Вона лише санкціонує муніципальні функції й повноваження, пов'язані з регулюванням питань місцевого життя. І сьогодні відбувається процес подальшого конституційного врегулювання статусу територіальних громад, що сприятиме

розвитку місцевої демократії та належному становленню дієздатних і самодостатніх територіальних громад.

2. Місцеве самоврядування - здійснюваний в умовах держави процес реалізації територіальною громадою своїх інтересів. Територіальну громаду за цього доцільно розглядати як спільноту, що об'єднана певною територією та спільними інтересами, які реалізуються у процесі життєдіяльності. Основою місцевого самоврядування є усвідомлення територіальною громадою наявності власних спільних інтересів, які можуть відрізнятися від інтересів інших територіальних громад і держави. Якщо підсумувати напрацювання сучасної науки у сфері дослідження територіальної громади, перелік основних ознак останньої буде виглядати, на нашу думку, так: спільна територія існування (що може включати проживання, роботу, володіння нерухомим майном); спільні інтереси у вирішенні питань життєдіяльності; соціальна взаємодія в процесі реалізації цих інтересів; психологічна самоідентифікація кожного члена з громадою; спільна комунальна власність; сплачування комунальних податків. Гармонійний розвиток територіальної громади як суб'єкта місцевого самоврядування може відбуватися, коли вона набуватиме оптимальних характеристик суб'єктності в межах політико-правової, соціально-економічної та соціокультурних складових. При цьому як об'єкти впливу внутрішніх і зовнішніх чинників такого розвитку мають розглядатися окремі ознаки, керування змін яких потребуватиме відповідного інформаційного, правового та організаційного забезпечення.

3. Під терміном «децентралізація» варто розуміти комплексний процес переходу від існуючої системи державного регулювання, що передбачає високий рівень монополізації влади на рівні державних органів управління, до нової системи суспільних відносин, яка передбачатиме одночасне підвищення ефективності державного сектору економіки країни та якості життя населення. Потрібно розуміти, що сама по собі децентралізація не є ознакою ослаблення центральної влади. Децентралізація - це, швидше, ефективний інструмент поліпшення якості управління державою і фінансовими потоками. Передача

повноважень із центру на місця здійснюється шляхом децентралізації, що дозволяє привести послуги, які надає держава, у відповідність із потребами і запитам населення. Перехід до децентралізації – це, свого роду «глобальний зсув влади», що звільняє індивіда від державної опіки і дозволяє будувати демократію знизу догори. Оскільки для процесу демократичного розвитку дуже важливий зворотний зв'язок між владою і людиною – поінформованість громадян про дії влади та поінформованість влади про реальні потреби конкретного громадянина, то природно, що здійснити це найлегше на базовому рівні влади – місцевому, де громадяни і представники влади живуть поруч.

4. Система місцевого самоврядування в Україні на сьогодні не задовольняє потреб суспільства. Функціонування органів місцевого самоврядування у більшості територіальних громад не забезпечує створення та підтримку сприятливого життєвого середовища, необхідного для всебічного розвитку людини, її самореалізації, захисту її прав, надання населенню органами місцевого самоврядування, утвореними ними установами та організаціями високоякісних і доступних адміністративних, соціальних та інших послуг на відповідних територіях (далі - публічні послуги). Тому на сучасному етапі реалізації політики децентралізації влади ключовим напрямом реформування було визначено адміністративно-територіальну реформу, суть якої полягає в удосконаленні інституційної та функціональної побудови органів державної влади, органів місцевого самоврядування, оптимізації структури та діяльності органів управління, розмежуванні владних повноважень, поступовому переході від застосування адміністративно-розпорядчих до координувально-регулятивних функцій у відносинах з суб'єктами господарювання, використанні переважно економічних важелів або соціальних орієнтирів, забезпеченні раціонального адміністративного устрою.

5. Проведений аналіз дає можливість виділити переваги та недоліки з якими зіткнулись органи місцевого самоврядування в результаті реалізації адміністративно-територіальної реформи в Україні. Так, до переваг та позитивних результатів, що отримали громади в рамках реалізації

адміністративно-територіальної реформи можна віднести: мешканцям міст, сіл, та селищ надано можливість добровільно об'єднуватись в громади не чекаючи ухвалення змін до Конституції; створено умови для забезпечення «гнучкості» адміністративно - територіального устрою держави; об'єднані територіальні громади мають можливість отримання додаткових фінансових ресурсів тощо. До недоліків реалізації адміністративно-територіальної реформи з якими зіткнулись територіальні громади слід віднести: формування Перспективних планів об'єднання територіальних громад відбувається через адміністративний тиск; проведення реформи заплановано в занадто короткий термін часу з низьким рівнем підготовки, обговорення на територіальному рівні та фактично без залучення громад; використовується уніфікований підхід щодо формування спроможних територіальних громад; відчувається спротив окремих керівників на місцях, а також законодавча не визначеність щодо реформування районів та областей; відсутність стимулів у відносно фінансово спроможних громад об'єднуватись з фінансово неспроможними та депресивними громадами; віддалення послуг від мешканців населених пунктів, що увійшли до складу об'єднаної територіальної громади, але які не є центром громади.

6. Приріст доходів місцевих бюджетів досягнуто в значній мірі завдяки спрощенню адміністрування податків, зниженню корупційної складової, зростанню мотивації місцевого самоврядування щодо залучення власних ресурсів. Посилення платоспроможності місцевих бюджетів відбулося також за рахунок додаткових джерел фінансування - вільні залишки коштів, податковий борг, понадпланові надходження завдяки мобілізації додаткових надходжень (в тому числі за рахунок детінізації економіки), економія вивільнених коштів, що дало змогу забезпечити належне фінансування закладів бюджетної сфери та здійснювати заплановані видатки. Місцеві бюджети в Україні нині формуються переважно не за рахунок власних та закріплених джерел надходжень, а за рахунок міжбюджетних трансфертів з бюджетів вищого рівня - частка трансфертів у структурі ресурсу місцевих бюджетів складає близько 55%. Тобто управління використанням бюджетних ресурсів фактично здійснюється з

центру, що суперечить загальним засадам Європейської Хартії місцевого самоврядування. Тому розширення та оптимізація джерел наповнення місцевих бюджетів, збільшення повноважень місцевих органів влади в управлінні фінансовими ресурсами та підвищення їхньої самостійності є надзвичайно важливим завданням. Його вирішення сприятиме підвищенню рівня фінансової незалежності органів місцевого самоврядування і якісному виконанню покладених на них завдань і функцій.

7. Аналіз досвіду децентралізації влади в Україні 2015-2018 рр. засвідчив наявність тенденцій певного спротиву реформі. По-перше, цей спротив дається взнаки на етапі ухвалення рішень, тобто просування та підтримки відповідних законопроектів у парламенті. Такий спротив можна назвати латентним, адже у переважній більшості випадків він не артикульований. По-друге, спротив може спостерігатися на етапі виконання рішень, ухвалених центральною владою. У даному разі спротив може бути як латентним, так і відкритим. Найчастіше латентний спротив характеризує позицію органів влади обласного та районного рівня, яка гальмує просування реформи, зокрема у частині формування спроможних територіальних громад. Відкритий спротив зустрічається за участі мешканців громад в умовах браку механізмів громадської участі, зокрема низького залучення громадськості до обговорення рішень щодо оптимізації соціальної інфраструктури у процесі впровадження секторальної децентралізації. На новому етапі реформи децентралізації, відповідно до Плану заходів Уряду з реалізації нового етапу реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2019-2021 рр., що було ухвалено 23 січня 2019 р., необхідно оптимізувати механізми впровадження реформи. Новий етап передбачає синхронізацію завершення формування ОТГ із одночасним формуванням нового районного поділу у масштабах держави, а також додаткову координацію обох процесів із продовженням упровадження секторальних реформ. Необхідно завершити формування базового рівня адміністративно-територіального устрою, що, у свою чергу, має стати підґрунтям для трансформації районного рівня влади. Визначення нової

компетенції органів влади та самоврядування на районному на обласному рівнях дозволить заповнити інформаційний вакуум стосовно цього питання та знизити рівень спротиву змінам завдяки їх зрозумілості та послідовності.

8. Стратегічне планування розвитку територіальних громад – це системна технологія обґрунтування та ухвалення найважливіших рішень щодо місцевого розвитку, визначення бажаного майбутнього стану території та способу його досягнення, що базується на аналізі зовнішнього оточення території та її внутрішнього потенціалу і полягає у формуванні узгоджених із територіальною громадою дій, на реалізації яких концентруються зусилля, ресурси основних суб'єктів місцевого розвитку. Розробка довгострокового стратегічного документа необхідна для визначення діючих тенденцій і закономірностей місцевого розвитку, формування на цій основі сценаріїв перспективного соціально-економічного та екологічного розвитку, визначення етапів і термінів досягнення місцевих пріоритетів. Для забезпечення реалізації окремих пріоритетних напрямів стратегії розробляються та виконуються місцеві цільові програми розвитку окремих сфер економічної діяльності, які мають перетворитися на дієвий інструмент реалізації довгострокової місцевої політики. Здійснюючи процес стратегічного планування розвитку об'єднаної територіальної громади, необхідно обов'язково пам'ятати про три складові сталого розвитку – екологічну, економічну та соціальну, які стають складовими стратегії. Також слід враховувати взаємодоповнюваність та взаємозв'язок цих складових, оскільки вони формують логічне бачення майбутнього громади та поєднують усі цілі розвитку в рамках стратегій. Стрижнем процесу стратегічного планування є участь членів громади на усіх етапах планування та розробки стратегій. Лише у такому випадку стратегія зможе пронизати кожен сферу життя громади, а отже, забезпечити рівний доступ до якісних послуг

9. **Стратегічне планування** — це організаційно-управлінська діяльність, яка визначає пріоритети, фокусує енергію та ресурси, посилює функціональність, забезпечує те, щоб усі зацікавлені сторони працювали над досягненням спільних цілей, встановлює згоду щодо запланованих

цілей/результатів, та оцінки і коригування напряму діяльності відповідно до зміни середовища. Ініціювати процес розроблення стратегії розвитку може будь-який мешканець громади, представник громадськості, орган місцевого самоврядування або виконавчої влади. В ініціативних пропозиціях необхідно обґрунтувати актуальність та корисність стратегічного планування для територіальної громади, визначити можливі перешкоди щодо запровадження стратегічного планування, шляхи їх подолання. Важливим є залучення максимально широкого кола членів громади до процесу стратегічного планування. Такий підхід структурує і організовує територіальну громаду. В процесі спільного обговорення загальних проблем і роботи над пошуком шляхів їх розв'язання, люди і організації починають краще розуміти один одного. З'являється можливість зіставлення та узгодження своїх інтересів з інтересами інших груп і територіальної громади в цілому. За рахунок цього відбувається консолідація населення територіальної громади на основі усвідомлення загальних інтересів, у людей з'являються нові зацікавленості й можливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баймуратов М. О. Публічна самоврядна (муніципальна) влада в Україні: основні ознаки й особливості // Актуальні проблеми виконання законів України “Про місцеве самоврядування в Україні” та “Про місцеві державні адміністрації” : наук.-практ. посіб. / за ред. В. В. Кравченка. – К. : Атіка, 2003. – 288 с.
2. Барановська Т. М. Державна політика розвитку територіальних громад: зміст і основні підходи / Т. М. Барановська // Інвестиції: практика та досвід. – К., 2016. – № 16. – С. 71–74.
3. Барановська Т. М. Децентралізація влади як основний напрям вдосконалення державної політики розвитку територіальної громади / Т. М. Барановська // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. – Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”. – 2015. – Вип. 2 (48). – С. 145 – 152.
4. Барановська Т. М. Конституційно-правові засади формування та реалізації державної політики розвитку територіальної громади в Україні / Т. М. Барановська, О. Г. Остапенко // Інвестиції: практика та досвід. – К., 2015. – № 22. – С. 153–158.
5. Барановська Т. М. Природа місцевого самоврядування: історико-теоретичний аспект / Т. М. Барановська // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2007. – № 1 (31) – С. 379–386.
6. Барановська Т. М. Територіальні громади як первинний суб’єкт місцевого самоврядування та реалізації муніципальної політики / Т. М. Барановська, О. Г. Остапенко // Державне управління: удосконалення та розвиток. – К., 2015. – № 10. – Режим доступу : <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=909>.
7. Барановська Т. М. Створення життєздатних територіальних громад як необхідна умова соціально-економічних перетворень в державі / Т. М. Барановська // Державна кадрова політика України в умовах європейської інтеграції : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (за підсумками стажування слухачів

у 2005 р.), м. Харків, 21 верес. 2005 р. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2005. – С.114–115.

8. Барановська Т. М. Організаційно-правові аспекти розвитку територіальних громад: проблеми та шляхи їх подолання / Т. М. Барановська // Державне управління та місцеве самоврядування : тези VIII Міжнар. наук. конгресу, м. Харків, 27–28 берез. 2008 р. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2008 – С. 65–66.

9. Барановська Т. М. Правові аспекти розвитку територіальної громади / Т. М. Барановська // Теорія та практика державного управління : зб. наук. пр. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2009. – Вип. 1 (24) – С. 163–169.

10. Батанов О. В. Конституційно-правовий статус територіальних громад в Україні : монографія / О. В. Батанов ; за заг. ред. В. Ф. Погорілка. – К. : Ін Юре, 2003. – 512 с.

11. Батанов О. В. Місцеве самоврядування в політичній системі України: історія, проблеми, перспективи / О. В. Батанов // Часопис Київ. ун-ту права. – 2004. – № 1. – С. 26–34.

12. Батанов О. В. Територіальна громада – основа місцевого самоврядування в Україні. / О. В. Батанов – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАНУ, 2001. – 260 с.

13. Батанов О. В. Територіальна громада – первинний суб'єкт муніципальної влади в Україні: поняття та ознаки / О. В. Батанов // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2008. – № 2. – С. 51–57.

14. Батанов О. В. Деякі теоретичні проблеми співвідношення місцевого самоврядування та державної влади / О. В. Батанов // Часопис Київ. ун-ту права. – 2002. – № 2. – С. 24.

15. Берданова О., Стратегічне планування місцевого розвитку. Практичний посібник / [Берданова О., Вакуленко В.]; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO. – К. : ТОВ «Софія-А». – 2012. – 88 с.

16. Бесчастний В. М. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні : навч. посіб. / В. М. Бесчастний. – К. : Знання, 2012. – 652 с.
17. Біленчук П. Д. Місцеве самоврядування в Україні (муніципальне право) : навч. посіб. / П. Д. Біленчук, В. В. Кравченко, М. В. Підмогильний. – К. : Атіка, 2000. – 304 с.
18. Білик П. П. Проблеми дефініції територіальної громади як ознаки правової сутності “регіону” / П. П. Білик // Вісн. Одес. ін-ту внутр. справ. – 2001. – № 1. – С. 144–149.
19. Бодрова І. І. Концептуальні підходи до визначення поняття “територіальна громада” / І. І. Бодрова // Державне будівництво та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. – Х., 2004. – Вип. 7. – 210 с.
20. Борденюк В. Деякі аспекти співвідношення місцевого самоврядування, держави і громадянського суспільства в Україні / В. Борденюк // Право України. – 2001. – № 12. – С. 26.
21. Бориславська О. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / [Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е., та ін.]; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO. – К. : ТОВ «Софія». – 2012. – 128 с.
22. Вакуленко В. М. Стратегічне планування на місцевому та регіональному рівнях : навч. посібник / В. М. Вакуленко, В. В. Мамонова, Ю. П. Шаров. – Ужгород : Патент, 2004. – 198 с.
23. Ведель Ж. Административное право Франции / Ведель Ж.; [пер. с франц. Л.М. Энтина]. - М.: Прогресс, 1973. - 512 с.
24. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. - К. ; Ірпінь : Перун. - 2001. - 1440 с.
25. Ворона П. В. Місцеве самоврядування України в контексті розвитку представницької влади : монографія / П. В. Ворона. – Полтава : ПУЕЕ, 2012. – 341 с.
26. Гірняк М. Європейська хартія місцевого самоврядування в Україні: питання реалізації та контролю / М. Гірняк. – Львів, 2005. – 90 с.

27. Глухачов Є. Ф. Місцеве самоврядування в Україні: особливості його правової природи / Є. Ф. Глухачов // Актуальні проблеми державного управління : наук. зб. – Х. : УАДУ (ХФ). – 2001. – № 1 (9). – С. 42–43;
28. Головка О. М. Еволюція теорії місцевого самоврядування в державно-правовій науці: основні тенденції і напрями / О. М. Головка // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 1999. – № 3. – С. 3–11.
29. Гураль П. Ф. Територіальна громада в Україні: історико-правове дослідження / П. Ф. Гураль ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів, 2008. – 468 с.
30. Державне управління і менеджмент: навч. посібник у таблицях і схемах / [Г.С. Одинцова, Г.І. Мостовий, О.Ю. Амосов та ін.; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф., Г.С. Одинцової]. - Х.: ХарРІУАДУ, 2002. - 492 с.
31. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / [Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е., та ін.]; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні» - DESPRO. - К. : ТОВ «Софія». - 2012. - 128 с.
32. Дробот І. О. Гарантування місцевого самоврядування в Україні: теорет.-методол. аспект : монографія / І. О. Дробот. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2010. – 312 с.
33. Дробуш І. В. Функції органів місцевого самоврядування в Україні / І. В. Дробуш, М. І. Долішній. – К. : НАНУ, 2003. – 244 с.
34. Енциклопедичний словник з державного управління / [уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.] ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010. – 820 с.
35. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовт. 1985 р. // 36. договорів Ради Європи : офіц. вид. – К. : Парламент. вид-во, 2000. – С. 190–205.
36. Жовнірчик Я. Розвиток територіальної організації місцевого самоврядування в Україні: автореф. дис. ... канд. держ. упр. : спец. 25.00.04

«Місцеве самоврядування» / Я. Ф. Жовнірчик; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, – К., 2005. – 20 с.

37. Камінська Н. В. Місцеве самоврядування: теоретико-історичний і порівняльно-правовий аналіз : навч. посіб. / Н. В. Камінська – К., 2010. – 232 с.

38. Кампо В. М. Місцеве самоврядування в Україні / В. М. Кампо – К. : Ін Юре, 1997. – 36 с.

39. Коліушко І. Реформа публічної адміністрації на місцевому та регіональному рівнях як один з напрямів адміністративної реформи / І. Коліушко, В. Тимошук // Проблеми трансформації територіальної організації влади : зб. матеріалів та док. / [наук. ред. М. Пухтинський]. – К., 2005. – С. 254–261.

40. Конституція України від 28 черв. 1996 р. : станом на 2 берез. 2014 р // ВВР України. – 1996. – № 30 – Ст. 141.

41. Концепція децентралізації державного управління та розвитку місцевого самоврядування : проект, розроблений експертами Асоціації міст України та громад і Української партії “Єдність” // Проблеми трансформації територіальної організації влади : зб. матеріалів та док. / [наук. ред. М. Пухтинський]. – К., 2005. – С. 589–612.

42. Костюк Т.С. Децентралізація влади: модель для України. 2011. –

43. Кравченко В. В. Актуальні проблеми становлення та розвитку місцевого самоврядування в Україні : кол. моногр. / за ред. В. В. Кравченка, М. О. Баймуратова, О. В. Батанова. – К. : Атіка, 2007. – 864 с.

44. Лелеченко А.П. Децентралізація в системі державного управління в Україні: теоретико- методологічний аналіз : дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01/ А.П. Лелеченко; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. - К., 2006. - 194 с.

45. Лелеченко А.П., Васильєва О.І., Куйбіда В.С., Ткачук А.Ф. Місцеве самоврядування в умовах децентралізаціїповноважень:навч.посіб./ [А.П. Лелеченко, О.І. Васильєва, В.С. Куйбіда, А.Ф. Ткачук] - К., - 2017. - 110 с.

46. Линьов К.О. Централізація, децентралізація та нелінійність у державному управлінні: автореф. дис. кандидатанаукдержавногоуправління:25.00.01./ К.О. Линьов - Нац. академ. держ. упр. при През. Укр. - К., 2001. - 20 с.

47. Мацедонська Н.В. Децентралізація в Україні та основні шляхи її впровадження в сучасних умовах / Н.В. Мацедонська, Л.М. Клівіденко // Економіка та суспільство. - 2017. - Вип. 8. - С. 613-618.

48. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації влади в Україні : [кол. моногр.] / за заг. ред. Р. М. Плюща. – К. : Рідна мова, 2016. – 744 с.

49. Місцевий економічний розвиток – шлях до процвітання громади: Посібник з основ теорії і практики МЕР / Авт. кол. Під ред. О.Кучеренка та І. Лепьошкіна. – Київ: ТОВ «Макрос». – 2014. - 119с

50. Молодожен Ю. Б. Самодостатність територіальних громад: системний підхід : монографія. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2010. – 370 с.

51. Організаційні засади функціонування місцевого самоврядування в Україні : монографія / за заг. ред. доц. Ю. О. Куца. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2004. – 180 с.

52. Підкуйко О. О. Концептуально-понятійні основи забезпечення розвитку територіальної громади / О. О. Підкуйко // Науковий вісник Академії муніципального управління : зб. наук. пр. – К. : Вид.-поліграф. центр Акад. муніцип. упр., 2012. – Вип. 4. – С. 339–345.

53. Планування розвитку територіальних громад. Навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування / Г. Васильченко, І. Парасюк, Н. Єременко / Асоціація міст України – К., ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. – 256 с.

54. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо особливостей формування та виконання бюджетів об'єднаних територіальних громад : Закон України від 26.11.2015 № 837-VIII // ВВР України. – 2016. – № 1. – Ст. 11.

55. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад : Постанова КМУ від 08.04.2015 № 214 // Офіц. вісник України. – 2015. – № 33. – Ст. 963.

56. Про затвердження плану заходів з виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Стратегії сталого розвитку “Україна-2020” у 2015 році : розпорядження КМУ від 04.03.2015 № 213-р. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/213-2015-%D1%80>.

57. Про затвердження Положення про Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України : Постанова КМУ від 30 квіт. 2014 р. № 197 // Офіц. вісн. України. – 2014 р. – № 51. – Ст. 1345.

58. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР // ВВР України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.

59. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 09.04.1999 № 586-XIV // ВВР України. – 1999. – № 20/21. – Ст. 190.

60. Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування : Закон України від 15.07.1997 № 452/97-ВР // ВВР України. – 1997. – № 38. – Ст. 249.

61. Про співробітництво територіальних громад : Закон України від 17.06.2014 № 1508-VII // ВВР України. – 2014. – № 34. – Ст. 1167.

62. Про схвалення Концепції реформи місцевого самоврядування : розпорядження КМУ від 29.07.2009 № 900-р (втратило чинність) // Офіц. вісн. України. – 2009. – № 60. – Ст. 21-30.

63. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : розпорядження КМУ від 01.04.2014 № 333-р // Офіц. вісн. України. – 2014. – № 30. – Ст. 831.

64. Про асоціації органів місцевого самоврядування : Закон України від 16.04.2009 № 1275-VI // ВВР України. – 2009. – № 38. – Ст. 534.

65. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин : Закон України від 28.12.2014 № 79-VIII // ВВР України. – 2015. – № 12. – Ст. 76.

66. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05.02.2015 № 157-VIII // Офіц. вісн. України. – 2015. – № 18. – Ст. 471.

67. Про службу в органах місцевого самоврядування : Закон України від 16.04.2009 № 1275-VI // ВВР України. – 2001. – № 33. – Ст. 175.

68. Про Стратегію сталого розвитку “Україна-2020” : Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015 // Офіц. вісн. України. – 2015. – № 2. – Ст. 154.

69. Пухтинський М. Місцеве самоврядування: сучасні проблеми та перспективи / М. Пухтинський, О. Власенко // Проблеми трансформації територіальної організації влади : зб. матеріалів та док. / [наук. ред. М. Пухтинський]. – К., 2005. – С. 306.

70. Режим доступу : <http://kds.org.ua/blog/kostyuk-ts-tvorcha-robotadetsentralizatsiya-vladi-model-dlya-ukraini>

71. Ресурсне забезпечення об'єднаної територіальної громади та її маркетинг: навч. посіб. / [Г. А. Борщ, В. М. Вакуленко, Н. М. Гринчук, Ю. Ф. Дехтяренко, О. С. Ігнатенко, В. С. Куйбіда, А. Ф. Ткачук, В. В. Юзефович] – К. : – 2017. – 107 с.

72. Управління розвитком об'єднаних територіальних громад на засадах громадської участі: навч. посіб. / [О. В. Берданова, В. М. Вакуленко, Н. М. Гринчук, В. С. Колтун, В. С. Куйбіда, А. Ф. Ткачук] – К. : – 2017. – 129 с.

73. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації повноважень: навч. посіб. / [А. П. Лелеченко, О. І. Васильєва, В. С. Куйбіда, А. Ф. Ткачук] – К. : – 2017. – 110 с.

74. Англійсько-український словник термінів і понять з державного управління / [авт.-уклад. Г. Райт та ін.; пер. В. Івашко.]. – К.: Основи, 1996. – С. 27.

75. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації влади в Україні: Колективна монографія / Кол. авт.; за заг. ред. Р. М. Плюща. – К.: РІДНА МОВА, 2016. – 744 с.
76. Розробка стратегій розвитку територіальної громади: загальні засади методики //В. Нудельман, І Санжаровський. – К.: Дата банк України. -2002. – 232с
77. Скрипнюк О.В. Децентралізація влади як чинник забезпечення стабільності конституційного ладу: теорія й практика / О.В. Скрипнюк // Віче: громадсько-політичний і теоретичний журнал. - 2015. - № 12. - С. 22-24.
78. Слухай С.В. Міжурядові трансферти: теорія і практика: монографія. - К.: Аграр Медіа Груп, 2013.
79. Сметанін Р.В. Управління процесом децентралізації державної влади і розвитку місцевого самоврядування / Р.В. Сметанін // дис. ... к. держ. упр.: спец. 25.00.04 / Р.В. Сметанін. - Д.: Донецький державний університет управління Міністерства освіти і науки України, 2010. - 177 с.
80. Сталий розвиток територіальної громади: управлінський аспект : [монографія] / Ю. О. Куц, В. В. Мамонова, О. К. Чаплигін [та ін.] ; за заг. ред. Ю. О. Куца, В. В. Мамонової. – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2008. – 236 с.
81. Територіальна громада: управління розвитком : [монографія] / Ю. О. Куц, О. В. Решевець ; за заг. ред. Ю. О. Куца – Х. : Константа, 2013. – 540 с.
82. Чапала Г. В. Місцеве самоврядування в системі публічної влади: теор.-прав. аналіз : монографія / Г. В. Чапала. — Х. : Право, 2006. — 224 с.
83. Успішна територіальна громада: будуємо разом / Бриль М., Врублевський О., Данчева О., Сеїтосманов А., Чубаров Е. — Харків : Видавничий будинок Фактор, 2018. — 128 с.
84. Штатина М.А. Правовое регулирование вопросов местного управления в странах Латинской Америки / М.А. Штатина. - М., 2003.
85. Юридична енциклопедія: В 6 т. / [ред. кол.: Ю.С. Шемчушенко та ін.] - К.: «Укр. енцикл.» - Т. 2: Д-Й. - 1999. - 744 с.

86. Яцуба В. Місцеве самоврядування – гарант демократизації суспільства // Місцеве самоврядування: 10 років здобутків / за ред. М. Пухтинського. – К., 2002. – С. 7.

87. Англійсько-український словник термінів і понять з державного управління / [авт.-уклад. Г. Райт та ін.; пер. В. Івашко]. - К.: Основи, 1996. - 128 с.